

Påverkas produktiviteten av en arbetstidsförkortning?

Genom ett alltför kortsiktigt betraktelsesätt har man i bla en rapport från Delegationen för arbetsfrågor och 1975 års långtidsutredning kraftigt överskattat de positiva effekterna på arbetsproduktiviteten av en arbetstidsförkortning, hävdar Gunnar Du Rietz. □

I en rapport från Delegationen för arbetstidsfrågor, Arbetstiderna inför 80-talet, SOU 1979:48, analyseras bla de samhällsekonomiska konsekvenserna av en arbetstidsförkortning på 1980-talet. Ett viktigt inslag i kalkylerna är antagandet att en arbetstidsförkortning får en relativt kraftig, positiv effekt på produktiviteten. Denna positiva produktivitetseffekt har tidigare använts i bla 1975 års långtidsutredning och härstammar från ekonometriska studier av Yngve Åberg¹. Enligt min uppfattning har effekterna av en arbetstidsförkortning kraftigt överskattats av såväl delegationen som LU 75.

Beräkning av arbetstidsförkortningens produktivitetseffekt

Om den genomsnittliga arbetstiden minskas samtidigt som kapitalinsatsen och antalet anställda hålls oförändrade faller den totala arbetsinsatsen proportionellt med den genomsnittliga arbetstiden. Produktionen minskas emellertid relativt sett inte lika mycket som den totala arbetsinsatsen. Anledningen är främst att produktionen per arbetstimme normalt ökar när en given kapitalstock slås ut på färre arbetstimmar. Arbetsproduktiviteten kommer alltså att öka och kapitalproduktiviteten att minska. Detta är dock en kortsiktseffekt. Om kapitalstocken var optimal i företagen innan arbetstidsförkortningen genomfördes behöver ett an-

tal personer nyrekryteras efter arbetstidsreformen för att kapitalresurserna skall kunna utnyttjas effektivt igen. Produktionen per arbetstimme kommer nu att sjunka när arbetsinsatsen ökar och kapitalstocken är oförändrad.

Förändringen av arbetsproduktiviteten när den genomsnittliga arbetstiden minskar är således missvisande vid en bedömning av arbetstidsförkortningens produktivitetseffekter över längre perioder än ett år. *

Den intressanta frågan för produktivitetens utvecklingen på litet längre sikt är om arbetsproduktiviteten är högre än i det nya jämviktsläget efter arbetstidsförkortningen som uppnås när den totala arbetsinsatsen hunnit anpassas till den givna kapitalstocken (eller både kapital- och arbetsinsatsen anpassats till en optimal proportion). Man skulle tex vilja studera om arbetsproduktiviteten är högre i ett företag som använder samma kapital och samma totala arbetsinsats som ett annat företag men har en mindre genomsnittlig arbetstid (tex fler deltidsanställda).

En enkel kalkyl ger en långsiktig effekt som ligger betydligt under den som antagits av delegationen.² En minskning av

¹ SOU 1964:9 (Arbetstidsförkortningens verkningar) och SOU 1976:34 (Kortare arbetstid När? Hur?)

² Yngve Åberg har skattat en en-ekvationsmodell av följande form:

$$(1) Q = A \cdot K^\alpha \cdot L^\beta \cdot t^\gamma$$

K = kapitalinsats

L = antal sysselsatta

t = arbetstid per sysselsatt

Om $\alpha + \beta = 1$ anger $(\gamma - 1)$ elasticiteten av produktionen per arbetstimme m a p arbetstiden.

I följande ansats:

$$(2) Q = A \cdot K^\alpha \cdot (L t)^\beta t^c = A \cdot K^\alpha \cdot L^\beta t^{\beta+c}$$

kommer elasticiteten c att fånga upp effekter enbart av arbetstidsförändringar på arbetsproduktiviteten (om $\alpha + \beta = 1$). Men $b = \beta$ och $\gamma = \beta + c$. Den sökta elasticiteten c är därför $\gamma - \beta = 0,54 - 0,64 = -0,10$ (jfr tabell 3, SOU 1976:34). Enligt SOU 1964:9 kan c beräknas till $-0,03$.

arbetstidens längd med 1 procent skulle öka produktionen med 0,1 procent vid oförändrad kapitalinsats och oförändrat antal arbetstimmar. Arbetsproduktiviteten ökas alltså då med 0,1 procent jämfört med de 0,45 procent som delegationen utgår ifrån.

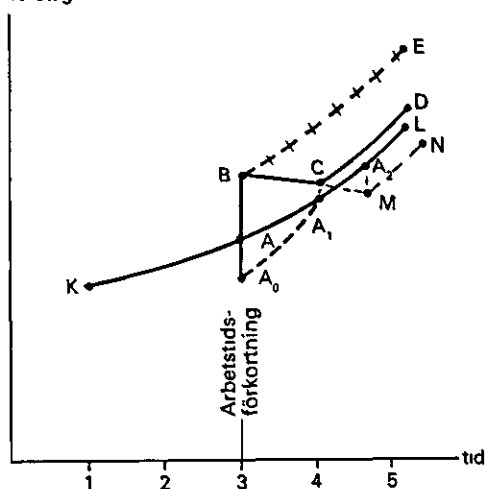
I figur 1 har inritats en trendlinje för produktivitetens utvecklingen i samhället vid fullt kapacitetsutnyttjande mellan år 1 och år 5. År 3 antas arbetstiden förkortas med, säg 5 procent. Den omedelbara effekten år 3 blir en rörelse från punkt A till punkt B i diagrammet så att arbetsproduktiviteten ökar med 2,3 procent (om vi accepterar Åbergs resultat i bilaga 1 till SOU 1976: 34).

Punkten B är emellertid inget jämviktsläge för företaget. Arbetsproduktiviteten har visserligen ökat men kapitalproduktiviteten har minskat desto mer genom att kapitalstocken blivit för stor i förhållande till arbetsinsatsen i timmar. Företaget behöver nu nyrekrytera arbetskraft och/eller låta kapitalstocken deprecieras så att en optimal proportion återställs mellan arbete och kapital. Detta tar en viss tid och vi kan få rörelsen från B till C. Här har arbetsproduktiviteten också ökat jämfört med A_1 (produktiviteten år 4 utan arbetstidsförkortning), men inte med 2,3 procent utan bara med 0,5 procent. Teoretiskt synes det inte finnas starka skäl för att arbetsproduktiviteten ökar i det nya jämviktsläget utan det synes lika sannolikt att företaget efter anpassning av optimal faktorinsats hamnar i punkten M, dvs med en arbetsproduktivitet som är lägre än den som skulle uppnåtts strax före år 5 (dvs A_2) utan arbetstidsförkortning. Vad som är väsentligt att framhäva är, sammanfattningsvis, att produktivitetseffekten av t ex arbetstidsförkortningen är skillnaden mellan C och A_1 (eller skillnaden mellan A_2 och M) och inte skillnaden mellan B och A.

Figur 1 illustrerar produktivitetseffekten av en arbetstidsförkortning vid fullt kapacitetsutnyttjande. Om en arbetstidsförkortning införs när arbetskraften är underutnyttjad, dvs när företags arbetsproduktivitet ligger under trendlinjen i figuren t ex i A_0 , kan företaget härigenom

Figur 1.

Arbetsproduktivitet i industriföretag

nå upp snabbt till trendlinjen, dvs till A som då också innebär jämvikt. Nu är det rimligt att anta att företaget utan arbetstidsförkortningen strävat efter fullt kapacitetsutnyttjande och skulle ha nått detta t ex år 4. Arbetstidsförkortningen skulle alltså i detta fall ha givit en uppsnabbning av produktivitetens ökning men inte givit någon större produktivitetens ökning mätt över hela perioden från år 3 till år 5. Förloppet A_0A_1L skall jämföras med förloppet A_0A_2M .

Måste en arbetstidsförkortning påverka produktiviteten positivt?

Ett huvudargument för varför produktiviteten skulle öka vid förkortning av arbetsdagens längd är att den genomsnittliga arbetströttheten skulle minska. Detta förutsätter dock att de sysselsatta inte använder den ökade fritiden till egenarbete (reparera hus, bil, båt etc) som är lika tröttnande. Tröttheten beror vidare på hur arbetspauserna placeras. En stor del av pressen på löntagarorganisationerna att minska arbetstiden under de senaste 10–15 åren beror sannolikt på de stegrade marginalskatterna som minskat

det ekonomiska utbytet efter skatt av arbetsdagens sista timmar och gjort det mera lönande med gör-det-själv-verksamhet och svart arbete. Det är alltså ingalunda klart huruvida arbetströttheten minskat för majoriteten av de sysselsatta i industrin genom arbetstidsförkortningarna. Härtill kommer att de minskade förvärvstiderna minskat "on-the-job training". Genom ökat egenarbete kan det allmänna humankapitalet både öka och minska. Men genom att specialiseringen minskar hos arbetskraften kan man på sikt förvänta sig en minskad yrkesskicklighet hos både arbetare och tjänstemän, vilket kan förväntas leda till en avsakning i produktivitetsutvecklingen i samhället.

En förkortning av den genomsnittliga arbetstiden som kompenseras genom ny-

rekrytering så att den totala arbetstiden hålls konstant ökar dessutom företagens personalkostnader och tenderar leda till högre kapitalkostnader per producerad enhet genom minskat kapacitetsutnyttjande (både maskiner, anläggningar, lokaler, inventarier m.m.). Den procentuella minskningen av effektiv arbetstid tenderar därtill att bli större än den procentuella arbetsbegränsningen om inte nedskärningar kan göras av den totala spilltiden (igångkörningstid, kaffepauser, frånvaro för sjukdom, studier, fackligt arbete m.m.).

Det finns alltså inte anledning att utan vidare anta att en arbetstidsförkortning skall stimulera produktivitetsutvecklingen i samhället på lite längre sikt.

*Gunnar Du Rietz**

* Författaren är verksam vid Svenska Arbetsgivarförbundet och har nyligen disputerat på en avhandling om företagsetableringar.